

Nu beder vi hans højgrevelige Excellence paa det allerydmygeste, om det hannem behager, da at være os behjælpelig med slig Tilfælde med denne Karl; thi vi agter ikke at føre nogen Sag derom, men hvad som hannem behager, det er vi som hans allerydmygeste Underdanere dermed tilfreds.

Og at det er en gammel Brug for Enighed og Behjælpeligheds Skyld udi Høvarbejde, dette kan Syns- og Sandemænd saavel som alle Bolsmænd udi Rønhofts Len bevidne.

Jens Petersen,

Sandemand.

Las Steffensen, David Matzen, Nis Clausen.

Som Forstandere udi Rønhofts Len.

II.

Tienden og Boghvededyrkningen i Nord-slesvig.

Ved M. Mackeprang.

Medens i kongeriget den tredjedel af tienden, der tilforn tilfaldt bispnen, ved reformationen gik over til at blive kongetiende, ophævedes den på landdagen i Kiel (1533) fuldstændig for Slesvigs vedkommende, hvor blot kirke- og præstetienden bibeholdtes. I stedet for hvert tiende slap bonden altså med at miste hvert femtende neg. Men dette gjorde ikke sagen bedre eller byrden mere afholdt. Ligesom i kongeriget havde præsterne også her den største vanskelighed ved at ind-drive denne afgift, over hvilken der jo stadig har hvilet et vist odiøst skær, ikke mindst i ældre tid, hvor

den skulde ydes i kærnen, hvilket kunde give anledning til stor forsinkelse i høstens tid, for ikke at tale om, at jo også strået gik tabt. Det gælder sikkert også for Sønderjylland, når det om de jydskke præster siges, at eftersom folk nu er til sinds med deres tiende, er deres egen avl deres bedste indtægt.¹⁾ Det er synd at sige, at det skortede på påmindelser fra regeringens side. Ganske som i Danmark indskærpedes tiendepigten gentagne gange den nordslesvigske befolkning af dens herre, hertug Hans d. ældre i Haderslev. I 1556 lod hertugen således indbyggerne i Tønder amt vide, at alle tiender som forhen skulde gives kirkerne og præsterne, og 1570 befaledes det Slogsherredsmænd at betale deres tiende i rette tid „eftersom enhver arbejder er sin løn værd og synderlig guds ords tjenere bør holdes i ære.“ Ikke bedre stod det til i Haderslevengen. Dette provstis indvånere modtog bl. a. 1561 et skarpt påbud, da præsterne havde klaget over, at bønderne omgikkes „fast bedragerisk“ med tienden. „Enhver giver efter sit behag, og hvad dem selv lyst, mod gammel sædvane, ret og billighed“, præsterne fik næppe halvdelen af, hvad der tilkom dem, og alle formaninger fra tinge og prædikestol frugtede intet.²⁾

At heller ikke denne paamindelse hjalp, fremgår af et af præsterne i Haderslevherred til hertugen indgivet bønsskrift, der har nogen kulturhistorisk interesse ud over de idelig gentagne klager over bondens sen-

¹⁾ Indk. breve til Danske Kancelli 1573 ²/₁₇.

²⁾ Hert. Hans brevbøger III, 334 v. X, 240 og 22 v.

drægtighed og træskhed. Indledningen er stærkt theologisk, det reelle indhold så meget desto mere verdsligt. Næst gud takker præsterne hertugen for hans bevågenhed og trosiver, som bl. a. er bleven dem bekendt ved, at han på „den sidst forgangne forsamling“ ved sin provst og hofprædikant mester Jørgen har formanet dem til med største alvor at varetage deres embede med prædiken og sakramenternes uddeling efter ret og kristelig brug. De lover derfor også at udlægge skriften uden „irrigen disputaten“ og vil så meget hellere gøre dette, som hertugen har vist sin velvilje mod dem ved at understøtte fattige studerende og købe de nødvendige bøger til trængende præster. Det er derfor også deres håb, at han nu vil stå dem bi i deres nød, thi deres besoldning og kirkernes indtægter mindskes fra år til år. Den vigtigste grund til nedgangen er, hedder det videre, følgende:

Boghvedesæden har på nogle steder været sjælden og er først i den sidste tid dukket op, den var engang agtet for ringe korn, hvoraf der i mange sogne ikkun sædes tre-fire skæpper, hvoraf der også tilforn er bleven givet tiende efter negenes antal. Men nu er det i løbet af kort tid bleven ganske anderledes, efterdi boghveden sås såre hyppig i alle sogne, ikke blot i stenede, sandede agre (hvor man ikke kunde så andet korn) som tilforn, men i de bedste agre ved byerne og i indgårdede marker (ingetunet coppelen), og er denne mangfoldige boghvedesæd årsag til, at bønderne på nogle steder fornylig har vægret sig ved at give tiende deraf, hvorved kirkernes indkomst til bygningens vedligeholdelse og vor fortjente løn næsten er bleven formindsket med en tredjedel eller visselig med en fjerdedel. Dernæst ræsonnerer bønderne således: Hvad der engang er frit,

det bliver frit; forgangen år var min ager tiendefri, da der var boghvede i den, derfor skal den ogsaa være det nu, da der er sæt rug eller byg deri. Dette sker så sandt gud lever. Heraf kan Eders fyrstelige nåde samt Eders fyrst. nådes højvise råder se, hvilken udgang det inden længe vil tage med kirkernes bygning(sfond) og præsternes løn, med mindre Eders fyrst. nåde med Eders højvise råder vil forebygge dette onde. Derfor er det vor underdanige bøn, at Eders fyrst. nåde for guds skyld vil unde os tiende af boghvede, som af det andet korn, der gror på marken

Dernæst beklager vi os atter for Eders fyrst. nåde over, at bønderne (de huslode) en tid lang har givet tiende efter deres egen vilje og behag, og således at gud og Eders fyrst. nåde må forbarne sig derover, hvilket lettelig kan bevises efter gamle registre; thi det ondeste og ringeste, de kunde finde, giver de til tiende, og siger man så et par formanende ord til dem, strax begynder de at stikke næsen i vejret og pukke på deres 12 mands ed og sognevidne mod den, der ej vil slå sig til tåls med slig opførsel. Vi beder derfor Eders fyrst. nåde hjælpe os guds ords fattige tjenere i denne sag, således at hvert 15. neg uden argelist måtte blive givet til tiende til at holde kirkerne vedlige med og til føde og underhold for os med vore fattige hustruer og børn, hvilket efter vor mening ikke kan ske i disse forkerte tider, uden at det måtte tillades os, at kirkeværgerne lode den bondes korn kaste, hos hvem der blev befunden tvivl eller fejl, og hændte det, hvad der dog ikke er troligt, at det, efter at nogens korn var bleven kastet, viste sig, at han havde tiendet rettelig, skal hans lidte skade på korn og strå helt og ganske betales ham af kirkeherren og kirkeværgerne efter 6 fromme mænds afgørelse.¹⁾

¹⁾ Det på plattysk skrevne andragende findes i Gem. Arch. Kap. XXXIX. Nr. 29 1 (1112). Det er uden underskrift

Med mindre hertugen ved bedre råd, beder de derfor om at få udstedt en forordning af dette indhold. Mærkværdig nok synes der ikke at være bleven taget hensyn til ansøgningen, thi alle de udstedte påbud er holdt i så stor almindelighed, at de næppe kan sættes i forbindelse med den.

Nedgangen i tienden lægges altså særlig den tiltagende boghvededyrkning til last, idet bønderne benyttede sig af den til at unddrage sig deres forpligtelser. Et lignende tilfælde kendes blandt andet fra Lolland, hvor præsten i Tågerup 1595 fik dom over sine sognemænd, at de skulde give ham tiende af ærter og vikker¹⁾, og det var i det hele ej ualmindeligt, at bønderne kun vilde give tiende af de egentlige kornsorter.

Boghveden er en af vore alleryngste kulturplanter. Betegnende for dens ringe ælde her i landet er således, at den såvidt mig bekendt aldrig forekommer mellem landgildeafgifterne i 16. århundrede, der altid ydes i en af de tre gamle kornsorter rug, byg eller (mindst hyppig) havre, samt yderlig sjældent hvede. Dens egentlige hjem er Nordkina, Sydsiberien og Turkestan, og den synes at være nået frem til Frankrig og Tyskland i 15. århundredes sidste halvdel. „Denne kornsort kom førend vore forfædres erindring fra Græ-

men bagpå er i hertugens kancelli skrevet: Der Pastoren in Haderschleuen herde Supplication. Det er derfor urigtigt, når den i et lille uddrag i Kirkehist. Saml. 3, R. I., 111—12 betegnes som indgivet af præsterne i Haderslev og Tørninglen. Den er udat., men må være fra årene 1560—69, da mester Jørgen (Boie) var provst. Anf. skr. I, 698—700.

¹⁾ Rhode, Saml. t. Laalands og Falsters Hist. Udg. ved Friis I, 521.

kenland eller Asien, og man kalder den tyrkisk korn“, hedder det i et 1536 udgivet fransk botanisk værk, der omtaler dens store udbredelse.¹⁾ Når den nåede herop, lader sig næppe afgøre, og stor udbredelse på de danske herregårde fik den foreløbig ikke; af 299 herregårde, hvis udsæd kendes fra årene 1661—62, nævnes den kun på 37, af hvilke de 35 er jyske,²⁾ og udgør kun c. 0,3 pc. af den samlede udsæd. Derimod synes den at have haft større betydning for bondelandbruget, da boghvedejord f. ex. forekommer meget ofte i en 1571 affattet jordebog over det gejstlige gods på Fyen.

Dens navn på rigsmålet er overført fra tysk og optaget efter den kantede frugts lighed med bog; derimod er i det sønderjyske „tarre“ mindet bevaret om kornets asiatiske herkomst, idet ordet er opstået ved en forvandskning af et af dens latinske navne „tartarisk korn“ vel sagtens med det tyske „taterkorn“ som mellemed.

1) Hehn, Kulturpflanzen u. Haustihere. 2. Udg. S. 439 42.

2) Christensen-Hørsholm, Agrarhist. Studier LXX—LXXIV.

Jfr. tillige oversigterne over udsæden på kronens lade-gårde S. XVII ff., hvor boghveden forekommer første gang 1582. Om den ret betydelige udsæd på Vorgård i Heils se Sønderj. Aarb. 1889 S. 193.